

GIOVAN BATTISTA ALBERTI
Problemi di critica testuale
Paideia, 23, La Nuova Italia Edi-
trice, Firenze, 1979, 100 pp.

Aquest volumer del professor Alberti, de la Universitat de Florència, va néixer, com ell mateix declara a la «premissa» del seu llibre, de la lectura atenta i crítica de la *Storia della tradizione e critica del testo* (Firenze, 1952²) de G. Pasquali; i no deixa d'èsser curiós constatar que el nucli del llibre de Pasquali fou, com ell mateix confessa en el seu prefaci, la recensió que va fer de *Textkritik* (Leipzig, 1950) de P. Maas. Tindriem, en aquest cas, un *stemma* bastant més definit que la majoria de tradicions que trobem de textos llatins i grecs. La segona font inspiradora d'Alberti és *La genesi del metodo del Lachmann* (Firenze, 1963), de Timpanaro.

El llibre és prou concís en la seva distribució per capítols: el primer, sota el títol de «Recensione chiusa e recensione aperta», és una reelaboració d'un article del mateix G. B. Alberti que va aparèixer amb aquest títol a *Studi italiani di filologia classica* (N.S. 40, 1968, pp. 44 ss.). Té una orientació eminentment teòrica dirigida en darrer terme, encara que l'autor refusi la idea, a posar molt en dubte la terminologia pasqualiana de *recensio* oberta i, per tant, de *recensio* tancada*. Basa la seva teoria en un re-

* Segons Pasquali —p. 126—, quan la lliçó de l'arquetipus no es pot fixar mitjançant la constatació de coincidències de lliçons i s'ha de fer pel *iudicium*, ens trobem davant d'una *recensio* tancada; la *recensio* oberta s'opera quan la *recensio*

pàs dels exemples que, més clarament, cita Pasquali (*op. cit.*) com a «recensions obertes» (com les tradicions d'Ovidi, Tucídides o Eurípides), fent una comparació amb les edicions que, sobre els mateixos textos, han fet d'altres autors. Arriba a la conclusió que, si més no, caldria suprimir el terme «recensió oberta» per la gran ambigüïtat amb què sovint s'empra. Lògicament, i com diu Alberti (p. 18), si cau el primer terme cau també el segon. Però el nostre autor no proposa una nova terminologia (crítica en això la intenció de J. G. Griffith a «Taxonomic Study of the Manuscript Tradition of Juvenal», *Mus. Helv.*, 25, 1968, pp. 101 ss.), sinó que prefereix adoptar el terme de *recensione meccanica* per substituir el de «recensió oberta», i precisar les característiques tot indicant els aspectes essencials de les tradicions que no es considerin obertes.

Els capítols segon i tercer —amb els encapçalaments de «Recensione meccanica nella tradizione dei testi greci» i «Recensione meccanica nella tradizione dei testi latini», respectivament— són, a diferència del primer, essencialment pràctics. Volem dir amb això que l'autor no s'accontenta amb fer referència a textos o estudiosos de la matèria, sinó que també analitza el vocabulari i els aspectes de les tradicions que toca.

En el capítol segon, Alberti fa un repàs de tradicions considerades normalment obertes: partint de les que tracta Timpanaro (*op. cit.*), n'hi afegeix d'altres, tot especificant que exclou del seu estudi l'època bizantina.

...
mecànica es pot dur a terme sense la inter-
venció del *iudicium*.

L'autor recull *stemma* i estudis fets sobre les tradicions (les cites sobre les diferents edicions són abundants), comenta i, quan pertoca, modifica sota el seu criteri les opinions que donen els editors, sobre la base dels mateixos aparats crítics dels estudiosos que cita.

Exemples clarificadors del que diem poden ser el «Fedó» de Plató (de les planes 21 a 26), on arriba a la conclusió que no hi ha «recensió mecànica» (és a dir, no és un *stemma* tripartit), però sí «recensió no mecànica» i contaminació antiga. Un altre exemple il·lustratiu pot ser el dels *Problemata physica* d'Aristòtil on Alberti critica amb força profunditat la genealogia que proposa G. Marengi a ARISTOTELLE. *Problemi di medicina*, Milano, 1966.

En el darrer paràgraf del capítol, a manera de resum, dóna la llista de tradicions que ell considera «recensions obertes».

El tercer capítol segueix la mateixa línia que el segon, però fent referència a textos llatins dels quals Alberti exclou la literatura llatina medieval i humanística.

Un dels exemples més reveladors que ens dóna és el de les «Catilinàries» de Ciceró (pp. 61 a 67), obra de la qual Alberti critica l'edició teubneriana de P. Reis, el qual dóna clarament un *stemma* tripartit ($\alpha\beta\gamma$). Seguint aquest arbre genealògic diu l'autor, i amb raó, que contraposant dues de les famílies de manuscrits amb la tercera, l'arququetipus hauria de sortir mecànicament. Però a la pràctica això (i Alberti fa servir les tries de vocabulari de l'edició crítica de Reis) no resulta gens convincent i el nostre autor acaba pressuposant una contaminació del text prou

estesa que fa impossible la «recensió mecànica» i la construcció d'un *stemma* precís (p. 67).

Un altre exemple podria ser el de les primeres vuitanta-vuit cartes de Sèneca per a les quals L.D. Reynolds, l'editor de la Oxford Classical Texts, proposa un esquema tripartit ($\alpha\beta\gamma$). L'autor no dóna com a vàlides algunes de les contraposicions que fa Reynolds i proposa, com en l'exemple anterior, una estesa contaminació de la tradició i la impossibilitat d'aplicar-hi el criteri mecànic.

El capítol acaba, com el segon, reconeixent com a «recensió mecànica» segura només una tradició, la de les «Tusculanes» de Ciceró, i donant com a probables tres tradicions més (el *Brutus* de Ciceró, una part del *Moretum* i alguns capítols del llibre XXXIV de T. Livi).

El darrer capítol, el quart, és el dedicat a les conclusions. G.B. Alberti extreu, bàsicament, dues conclusions de la seva recerca: la primera és que les «recensions mecàniques» són molt isolades, tant en el camp del grec com en el del llatí. La segona, evidentment lligada a la primera, és que els *stemma* tripartits o pluripartits també són molt poc freqüents.

Gràcies a això i a la tasca que el mètode de recerca d'Alberti implica de reduir la majoria de tradicions tripartides a bipartides, arribem a la darrera conclusió: el gran protagonista de la tradició manuscrita és la contaminació dels textos i, com més antiga és la contaminació, més difícil és establir un *stemma codicum*.

El llibre està complementat amb dos índexs analítics (realitzats per L. Castagna), el primer dels quals fa refe-

rència als estudiosos del tema que cita l'autor, mentre que el segon està dedicat a les tradicions que es repassen, consignades per autors i textos estudiats.

Joan Gómez i Pallarès

L. RUBIO GARCÍA

Del latín al castellano en las escrituras reales

Departamento de Filología Románica. Universidad de Murcia, 1981, 74 pp.

Si no fa gaire ens congratulàvem de l'aparició per a la filologia catalana i medieval de l'excel·lent obra del professor L. Rubio *Documentos lingüísticos catalanes (s. X-XII)* (vegi's *Faventia* 2/2), avui no podem fer altrament en comentar un nou treball del mateix autor. Ens referim a l'opuscle *Del latín al castellano en las escrituras reales*, publicat també pel Departament de Filologia Romànica de la Universitat de Múrcia.

El doctor L. Rubio reflexiona en aquesta monografia sobre les solucions que diversos investigadors han donat a la qüestió de saber en quin moment va aparèixer la disposició oficial on quedà recollida la possibilitat de redactar en vulgar, en lloc de llatí, els documents de la cancelleria reial de Castella. L'autor passa revista a algunes de les opinions més autoritzades sobre el tema i pren partit per la que situa aquest canvi en temps del regnat d'Alfonso X el Sabio, tot i que reconeix la tendència tímida, però ininterrompuda, cap

al romanç durant el regnat d'Alfonso VIII, tendència que observa en els diplomes publicats per J. González en *El Reino de Castilla en la época de Alfonso VIII* (Madrid 1960, 3 vols.), i en d'altres documents que aporta personalment. Coincideix, per tant, en aquesta apreciació amb D. W. Lomax, que ja havia arribat a conclusions semblants en base a l'anàlisi del mateix diplomatarí, malgrat que el professor L. Rubio fa algunes precisions de caràcter diplomàtic respecte a l'autenticitat de diversos documents en romanç de l'aplec de J. González que l'aparten del criteri de D.W. Lomax.

Després de cridar l'atenció sobre l'interès dels furs —molts d'ells ja escrits en vulgar en el primer terç del segle XIII per tal de facilitar la comprensió del contingut als seus destinataris—, mostra diferents exemples que proven la predisposició reial al canvi i la gradual preferència pel vernacle en la cancelleria al llarg de la susdita centúria, fins a esdevenir el seu ús preponderant. Aquests exemples li fan acceptar com a inqüestionable la idea que la permissió de mudar de llengua tingué lloc en els dies d'Alfonso el Sabio.

A continuació es pregunta per l'any concret en què es portà a cap oficialment la innovació i s'adhereix al parer ja antic de Diego Ortiz de Zúñiga, que situava el fet en 1260.

Conclou les seves observacions posant de manifest que, segons el pare J. Villanueva, dos anys abans, el 1258, Jaume I s'anticipà al monarca de Castella amb una disposició semblant pel que fa a l'ús del català en la redacció de documents jurídics.

L'apèndix documental agrupat en